

SITUAȚIA ÎNVĂȚĂMÂNTULUI DIN ȚARA ZARANDULUI ÎN PERIOADA 1918-1923. ACTIVITATEA CONSILIULUI DIRIGENT AL TRANSILVANIEI

Ștefan Viorel Papp

Tema pe care am ales-o pentru articol este mai puțin prezentă în sfera de interes a istoricilor. Domeniul învățământului nu este nici spectaculos, nici misterios, nici eroic.

Învățământul este însă cu siguranță un sector deosebit de important al vieții sociale. Mai cu seamă învățământul primar care este și obiectul lucrării de față, are o influență determinantă asupra dezvoltării copiilor, este principalul mijloc prin care aceștia se adaptează la societate și își însușesc principalele valori spirituale care caracterizează o anumită comunitate. De modul cum funcționează acesta depinde nu numai viitorul unui copil ci și dezvoltarea de ansamblu a unei întregi comunități. Cercetarea acestui domeniu poate scoate la iveală date interesante despre mentalitățile perioadei respective, despre situația economică a zonei, despre gradul de organizare a comunității respective sau despre nivelul de civilizație atins.

Destinul învățământului a fost strâns legat de cel al bisericii. Cu precădere cel românesc primar din Transilvania a supraviețuit de-a lungul vremii datorită eforturilor bisericii ortodoxe sau greco-catolice de a-l proteja. Bătălia cea mai importantă s-a dus pentru păstrarea limbii române ca limbă de predare în școlile confesionale. Articolul de față se referă numai la școlile confesionale ortodoxe, majoritare în Țara Zarandului.

După 1918 în învățământul primar românesc din Transilvania au loc schimbări majore. Statul și biserica își redefinesc poziția avută față de problema învățământului comparativ cu perioada anterioară.

În această perioadă învățământul românesc primar s-a desfășurat atât în școlile statului cât și în școlile confesionale ortodoxe, dar datorită faptului că comitetele parohiale găseau tot mai puține fonduri pentru întreținerea școlilor și plata învățătorilor, nemulțumirile dascălilor confesionali au devenit din ce în ce mai dese, aceștia migrând spre școlile de stat sau spre alte îndeletniciri mai bănoase.

Dacă până în 1918, biserica ortodoxă a fost singura autoritate care a controlat și sprijinit domeniul învățământului primar în limba română, ducând lupte grele cu statul maghiar pentru păstrarea limbii române în școli și pentru a primii sprijin financiar, după Unire, aceasta primește sprijin de la statul român de data aceasta. Dar autoritatea bisericii intră în declin și până în 1923 lasă aproape de tot domeniul învățământului în grija statului. Pentru Zarand, factorul care a contribuit decisiv, în opinia mea, la declinul autorității bisericii și la desființarea școlilor confesionale ortodoxe a fost sărăcia locuitorilor care au preferat să lase în grija statului finanțarea școlilor.

Considerații generale. Unirea Transilvaniei cu România a determinat importante mutații nu numai în viața politică sau economică ci și în planul vieții spirituale. Prin înlăturarea vechiului regim, care obstrucționase pe plan cultural manifestarea normală a spiritualității românilor, s-au eliminat obstacolele, s-au creat condiții optime pentru dezvoltarea pe plan cultural a națiunii române din Ardeal.

După 1918, principala preocupare a conducătorilor ardeleni a fost încercarea de așezare a noilor fundamente ale organizării vieții de stat, bazate pe principiile democrației și libertății popoarelor. Se simțea nevoia stringentă de a ridica prin cultură poporul, iar primul mijloc la îndemână era învățământul.

„Cu deosebire-spune P. Roșca- noi Ardeleni, un neam de săteni, pe cari împrejurările ne-au ținut la coarnele plugului și în întunericul neștiinței, zorile libertății trebuiau să ne îndemne să ne facem drum spre lumină, să ne dezvoltăm comorile sufletești, pe care în mod conștient să le punem în serviciul națiunii și Statului român.”¹

Viața culturală a românilor ardeleni, după cum am văzut, nu a fost liberă în manifestările ei. Deoarece ei și-au creat legături strânse cu viața culturală a fraților lor de peste Carpați, exercitându-se neîntrerupt o influență reciprocă, era firesc ca aceste manifestări să fie atent supravegheate, chiar contracarate, de autoritățile politice maghiare. Viața culturală a unui popor, în toată complexitatea ei, se poate dezvolta numai cu sprijinul puterii politice. Cum în Transilvania politica de stat a fost potrivnică aspirațiilor naționale ale poporului român, viața lui culturală nu numai că nu s-a bucurat de sprijinul necesar al statului, dar a trebuit să suporte neîncetat loviturile lui².

Prin urmare era firească abordarea prioritară de către conducătorii vieții culturale a noului stat a problemei învățământului.

Primul organism chemat să se ocupe de rezolvarea problemelor apărute în noul context a fost Consiliul Dirigent. Din multitudinea de probleme rezolvate de Consiliul Dirigent, învățământul primar, a constituit o provocare pe cât de dificilă, pe atât de importantă, mai cu seamă că toate sectoarele vieții politice și sociale românești aveau acută nevoie de cadre bine pregătite.

Pentru anul școlar 1918/1919 a fost menținută legislația maghiară, adaptată schimbărilor petrecute, la fel și programa școlară..

Șeful Resortului Cultelor și Instrucțiunii Publice Vasile Goldiș a dovedit un simț politic deosebit în soluționarea acestei probleme. Pe de o parte trebuia să trateze cu diplomatie problema învățământului maghiarilor care au devenit minoritari în noul context, iar pe de altă parte nu erau încă întrunite condițiile pentru imediata naționalizare și organizare a învățământului. Prin urmare, pe durata anului școlar 1918/1919, a fost lăsat să funcționeze întregul aparat școlar maghiar. Ca urmare a congresului profesorilor secundari români desfășurat la Sibiu în 20

¹ Pavel Roșca, *op.cit.* p. 1030.

² Dumitru Barna, *Învățământul în județul Hunedoara*, în Sargeția XXVI/2, 1995-1996, Deva, p. 522.

ianuarie 1919, Resortul Instrucției a luat o serie de măsuri speciale necesare pentru buna desfășurare a procesului de învățământ, fără însă a-l perturba: directorii regionali de învățământ și revizorii școlari maghiari au fost menținuți în funcții, dar le-a fost cerută întreruperea oricărui contact oficial cu guvernul maghiar; istoria și geografia Ungariei au fost înlocuite în toate școlile de stat cu istoria și geografia României, distribuindu-se și manualele necesare, dar pentru școlile confesionale minoritare încă nu era valabilă această dispoziție; elevii români din orice tip de școală, au fost dispensați de a mai învăța limba maghiară, în locul acesteia învățau limba română³.

Pentru a vedea care era situația în Zarand din punct de vedere al învățământului, în anul școlar 1918/1919, am analizat datele statistice din plasa Baia de Criș (vezi Anexa 2), din care se pot desprinde concluzii interesante. Astfel în plasa Baia de Criș existau școli în 36 de comune. Numărul total al locuitorilor era de 22749, din care 22099 români, adică 97,3%, iar 650, adică 2,8% erau de altă naționalitate. Totalul numărului copiilor de vârstă școlară era de 3668 reprezentând 16,12% din totalul populației. Din aceștia 3588 erau români, adică 97,8% din totalul copiilor, 15,7% din totalul populației și 16,2% din totalul populației românești. Germani erau 25 de copii reprezentând 0,68% din totalitatea copiilor de vârstă școlară, 31,25% din totalitatea copiilor de vârstă școlară neromâni, 0,1% din totalitatea populației și 3,8% din totalul populației de altă naționalitate. Copii maghiari erau 34 reprezentând 0,14% din totalul populației, 5,2% din totalul populației de altă naționalitate, 0,92% din totalul copiilor de vârstă școlară și 42,5% din totalitatea copiilor de vârstă școlară de altă naționalitate. Copii aparținând altor naționalități erau 21 reprezentând 0,09% din totalul populației, 3,23% din totalul populației neromânești, 26,25% din totalul copiilor de altă naționalitate de vârstă școlară și 0,57% din totalul copiilor școlarizabili. Totalul copiilor neromâni de vârstă școlară reprezentau 12,3% din totalul populației neromânești. Numărul copiilor de vârstă școlară, cu vârste cuprinse între 6 și 12 ani, care ar fi trebuit să frecventeze școala primară, era de 2709, din care 2649 erau români, adică 11,7% din totalul populației și 11,9% din totalul populației românești, 18 erau germani (toți din Baia de Criș) adică 0,08 % din totalul populației, și 2,76% din totalul populației de altă etnie, 24 erau maghiari (din care 20 în Baia de Criș), iar 18 erau de alte naționalități, adică 0,08% din totalul populației și 2,76% din totalul populației de altă etnie. În total erau 60 de copii neromâni care ar fi fost obligați să frecventeze școala, adică 0,26% din totalul populației și 9,23% din totalul locuitorilor de altă etnie. Pentru școala de repetiție numărul copiilor de vârstă școlară care ar fi trebuit să urmeze cursurile era de 959 din care 939 erau români, în procente, 4,12% din totalul populației și 4,24% din totalul populației românești, germani erau șapte copii, adică 0,03% din totalul populației și 1,07% din totalul populației neromânești, unguri erau zece adică 0,01

³ Alexandru Pteancu, *Învățământul particular și minoritar din Transilvania, în Transilvania, Banatul, Crișana, Maramureșul 1918-1928*, București, 1929, p. 1112.

% din totalul populației și 1,53% din totalul populației de altă etnie, iar de alte naționalități erau trei copii, adică 0,08% din totalul populației și 0,46% din totalul populației neromânești. Din toată această succesiune de date statistice, una din concluziile evidente care se desprind este aceea că românii erau dominanți în plasă, atât ca populație cât și ca număr de copii de vârstă școlară. Copiii celorlalte naționalități învățau în majoritate în școli primare de stat. Cei mai mulți la cea din Baia de Criș, numai 11 învățau în comunele din jur. Numai doi, cei din Vața de Jos învățau la școala comunală.

Din punct de vedere al frecvenței școlare reale, cifrele și procentele ne indică următoarea situație. Numărul total al copiilor care au frecventat școala a fost de 1197, adică 5,26% din totalul populației și 32,6% din totalul copiilor de vârstă școlară. Statistica nu ne spune câți copii au frecventat școala primară și câți pe cea de repetiție, dar datorită faptului că numărul total al copiilor care au frecventat școala este mai mic decât suma copiilor de vârstă școlară, putem trage concluzia că școala de repetiție nu a funcționat, sau a funcționat foarte puțin.

În plasa Baia de Criș au funcționat trei tipuri de școli: de stat, comunale și confesionale ortodoxe. Inexistența școlilor confesionale aparținând altor religii se poate explica prin faptul că numărul locuitorilor de altă naționalitate decât cea românească era mic, pe de o parte iar pe de altă parte existența școlilor de stat le asigura pregătirea copiilor în măsură suficientă. În total, în realitate au funcționat numai 15 de școli, din care două de stat, unde au învățat 426 de elevi, reprezentând 35,5% din numărul total al elevilor care au frecventat cursurile, patru școli comunale, care au pregătit 167 de elevi, adică 13,9% din numărul total al elevilor și nouă școli confesionale ortodoxe unde au urmat cursurile 604 elevi, adică 50,6% din totalul elevilor. În opinia mea, în privința numărului elevilor care au urmat cursurile școlilor statistica nu reflectă realitatea. În privința școlilor de stat de pildă, elevii din comunele Rișca și Caraciu sunt trecuți ca fiind afiliați la școala de stat din Baia de Criș, dar în totalul elevilor care au urmat școala de aici aceștia nu se regăsesc. Când vorbesc despre școli afiliate mă refer la acele școli care din diferite motive nu-și puteau desfășura activitatea, dar trimiteau elevii înscriși să urmeze cursuri la școlile din cele mai apropiate comune. Și cei 78 de elevi ai școlii de stat din Târnava sunt trecuți în statistică afiliați la școala de stat din Brotuna, dar aici au frecventat școala numai 20 de elevi din cei 60 de vârstă școlară pe care îi avea comuna, iar oricum învățătorul Ioan Duma, după cum aflăm din Anexa 2A, nu s-a mai prezentat la post din anul 1915. Din tabelul statistic nu reiese cum s-au ținut totuși cursurile în această comună, probabil s-a recurs la serviciile preotului sau a unui suplinitor. În realitate școlile de stat au școlarizat cel mult 273 de elevi. În alte 21 de școli din plasă nu s-au ținut cursuri, în zece dintre acestea datorită lipsei învățătorului, iar 11 școli erau afiliate la școli din alte comune, dar nu se poate spune cu siguranță că elevii aflați în această situație au urmat în mod real cursuri. De exemplu școlile din Leauți și Obârșă apar ca afiliate la școala comunală din Dobroți, dar și aici lipsea învățătorul. Un alt exemplu îl constituie școala din Strimbu, unde erau 62 de copii de vârstă școlară, trecută în statistică afiliată la

www.mcdr.ro / www.cimec.ro

școala din Tomești, dar aici, au urmat cursurile numai opt elevi, cu toate că și această comună avea 62 de copii de vârstă școlară.

Prin urmare, se poate afirma că elevii din comunele în care din diferite motive școala nu a putut funcționa și s-au afiliat la școlile din alte comune, mai mult ca sigur că nu au urmat cursurile ținând cont de gradul de sărăcie al zonei, de lipsa încălțăminte și a îmbrăcăminte în multe familii, de faptul că școala se ținea mai mult pe timpul iernii, iar relieful muntos combinat cu starea vremii, făceau deplasarea deosebit de anevoioasă.

Dacă aproximăm numărul real al elevilor care au frecventat școala, scăzând din cifrele trecute în tabel pe cele ale școlilor afiliate, cred că ne apropiem mai mult de adevăr, adică ajungem la un număr maxim de 989 de elevi care au urmat cursuri școlare. În procente acest număr reprezintă 26,9% din totalul copiilor de vârstă școlară și 36,5% din cei de vârstă cuprinsă între 6 și 12 ani, adică segmentul cel mai probabil care a fost școlarizat.

Se poate remarca faptul că procentul frecvenței școlare în plasa Baia de Criș era extrem de mic, fapt ce constituia un serios obstacol în procesul de adaptare socială a copiilor de aici și în progresul economic al zonei.

Analizând documentele constatăm că sunt nominalizați 20 de învățători în comunele din plasa Baia de Criș, dar dintre aceștia Traian Grozav din Ribița era dat dispărut din armata austro-ungară, Gheorghe Mih din Vața de Sus a plecat în anul 1918 astfel că aici nu s-au ținut cursuri în anul școlar 1918/1919, Ioan Duma, din Brotuna nu s-a prezentat la post din 1915, iar Emerik Szentivanyi din Tătărăști era prizonier în Rusia. În majoritatea comunelor era prevăzut un singur post de învățător. Numai la școala din Baia de Criș funcționau trei învățători, unguri, romano-catolici, care nu știau limba română. La școala din Țebea funcționau doi învățători, amândoi români, ortodocși. Dacă luăm în calcul numărul total de copii de vârstă școlară, revenea un învățător la 229 de elevi. Dacă luăm în considerare numărul real al copiilor care au frecventat școală atunci situația era mai bună, revenind un învățător la 61 de elevi.

Nu au depus jurământul cerut de Consiliul Dirigent 12 învățători din motive variate. Salarul acestora varia între 1000 de coroane pe an și 1800, cel din urmă încasat de învățătorul Petru Rusu din Țebea. Salariul era asigurat de stat și de susținătorii școlii. În afară de doi învățători, cei din Mesteacăn și Birtin, ceilalți aveau asigurată locuință în natură. Se poate remarca faptul că cei trei învățători din Baia de Criș, cu toate că nu știau limba română și nu au depus jurământul de fidelitate au fost lăsați în funcție la școala de stat. Acest fapt subliniază lipsa acută de cadre pentru învățământul primar și nu numai.

Edificiile școlare aparțineau fie statului, în două cazuri, fie particularilor, în trei cazuri, fie comunelor, în patru cazuri, fie bisericii, în 13 comune. Dintre acestea o școală, cea din Baia de Criș avea trei săli de clasă, o școală, cea din Țebea două, iar celelalte numai o sală de clasă. În total existau 25 de săli de clasă, revenind una la 146 de elevi, raportat la numărul total al copiilor de vârstă școlară și una la 40 de elevi dacă luăm în calcul numai pe cei ce au frecventat real școala.

Edificiile particulare erau închiriate școlilor confesionale pentru sume cuprinse între 300 și 600 de coroane pe an. Există o singură școală comună, cea din Dobroț, care era închiriată pentru suma de 240 de coroane pe an, dar aici nu era învățător. Pentru întreținerea edificiilor școlare se cheltuiau anual sume cuprinse între 100 de coroane și 1300. Șapte școli nu erau dotate cu rechizitele necesare, iar șase le aveau numai parțial.

Din aceste date putem să deducem faptul că biserica deținea majoritatea edificiilor școlare, dar acestea asigurau minimul de condiții pentru desfășurarea procesului educativ. Din nou constatăm că sărăcia contribuia la scăderea calității învățământului. Limba de predare în școli, cu excepția celei din Baia de Criș a fost cea română. Cu tot procesul de maghiarizare a învățământului început din 1868, continuat mai apoi până în 1918, constatăm că majoritatea școlilor din Zarand au rămas românești. „Foamea” statului maghiar de a prelua și transforma școlile confesionale ortodoxe în școli comunale sau de stat nu a fost chiar așa de mare cum a fost prezentată în documentele românești scrise după 1918. Salvarea școlilor românești din Zarand se datorează și slabei dezvoltări economice și demografice a regiunii. Statul maghiar nu a avut interesul să deschidă școli de stat, sau să le transforme pe cele confesionale existente în această zonă, deoarece aceste școli erau mici și pregăteau un număr mic de elevi. Preluarea acestora presupuneau cheltuieli mari pentru rezultate minime. Așa de pildă, a fost cazul în comuna Grohot, despre care aflăm dintr-o informare a preotului Simion Pavel, adresată protopopului la 17 august 1917, că statul a refuzat cererea de preluare a școlii din comună, pe motiv că edificiul școlar este închiriat, nu este corespunzător, iar învățătorul nu are pregătirea prevăzută de lege, adică școala normală. Nici promisiunea comunei de a construi o școală nouă după război nu a determinat statul să preia școala. Cererea comunei a fost determinată de dorința de a mări retribuția învățătorului cu ajutorul statului, care era de numai 600 de coroane.

Prin urmare, problemele care stăteau în fața Consiliului Dirigent nu erau nici ușoare și nici puține, dată fiind situația învățământului românesc în perioada anterioară.

Nu se poate spune că activitatea Consiliului Dirigent pe tărâmul învățământului a rezolvat în totalitate această problemă, dar a creat condițiile propice pentru integrarea învățământului din Ardeal în cel al României Mari. Concepția guvernului transilvănean privind învățământul primar, considerat a fi o piatra de temelie în construcția culturală ce va urma, reiese cu claritate din *Decretul privitor la organizarea învățământului primar*, cu nr. 138869, emis la 4 septembrie 1919, la Sibiu.

De la început se sublinia în acest act legislativ că după unire, s-a creat o nouă stare de drept în Transilvania, fapt ce necesită reorganizarea învățământului primar pe baze care să asigure, pe lângă îndeplinirea intereselor superioare ale statului românesc, și unificarea diferitelor tipuri de școală primară existente până atunci, într-un nou tip de școală superior, unic, în măsură să păstreze ce a fost bun în cele ce au funcționat până atunci și să asigure dezvoltarea culturii populare și protejarea intereselor comunei, bisericii și statului. Se sublinia de asemenea că

reorganizarea învățământului va fi stabilită printr-un nou plan de învățământ, ce se va pune în practică odată cu începutul anului școlar 1919/1920⁴. Timpul până în septembrie 1919 a fost folosit pentru organizarea conducerii școlilor de stat și comunale, care au trecut în administrarea statului român și pentru organizarea controlului învățământului primar. Astfel, primii revizori școlari au fost numiți în februarie 1919, iar toate posturile au fost completate până în luna mai același an⁵. Subrevizor pentru Zarand a fost numit fostul învățător din Țebea, Petru Rusu care a depus, după cum se va vedea eforturi susținute pentru dezvoltarea învățământului în zona sa de competență.

Respectând meritele și experiența de secole a bisericii pe terenul învățământului, Resortul Cultelor, dă și în continuare dreptul acesteia de a avea școli confesionale, dar statul își rezerva dreptul să îndrume învățământul, să aprobe planul și manualele de învățământ, să-l controleze, să ia măsuri pentru disciplinarea corpului didactic în privința învățământului. Se obliga de asemenea să acorde subvenții. Se menționa că și în viitor vor fi sprijinite de către stat inițiativele bisericești de a înființa sau redeschide școli confesionale în funcție de necesități⁶.

Noul tip de școală primară, conform decretului, v-a fi organizată astfel:

„1. Educația și instrucția primară atât la sate cât și la orașe este o obligație a comunei politice, a bisericii și a statului și este repartizată asupra acestora astfel:

a) comuna ca obște este datoare să ridice localul școlar, să-l utilizeze cu mobilier și rechizite și să-l mențină în stare bună. În măsura posibilităților asigura și salariul învățătorilor.

b) biserica era datoare să contribuie atât prin forța sa morală cât și prin mijloacele ei materiale la susținerea învățământului.

c) statul era dator să vină în ajutorul comunei politice pentru îndeplinirea obligațiilor sale, acordând sprijin material, acolo unde se constată necesitatea lui și purtând de grijă ca școala să-și poată îndeplini datoria ei de instituție culturală, atât sub aspect pedagogic cât și social și politic.

2. Localul școlar cu tot ce-i aparține constituie avere publică națională, al cărui administrator legal este sfatul școlar. El nu poate înstrăina sau da altă destinație acestei averi, decât cu aprobarea sfatului școlar județean sau a guvernului.

3. Fiecare școală era condusă de un sfat școlar local, ai cărui membrii au un mandat de trei ani și vor fi delegați de către consiliul comunal, comitetul parohial și de către stat, dintre locuitorii stabili ai comunei. Pot fi delegate și femei. Numărul membrilor sfatului școlar este stabilit între 10 și 25 în funcție de numărul locuitorilor comunei politice. Aceștia trebuiau să fie onești și cu interes vădit pentru școală și educație. În acesta, trebuiau să intre și preotul, primarul și secretarul comunal, iar învățătorul va fi secretarul sfatului.

⁴ Decret privitor la organizarea învățământului primar, Sibiu, 1919, p. 3.

⁵ Pavel Roșca, *op cit.* p. 1030

⁶ Decret privitor la organizarea învățământului primar, p. 4.

Atribuțiile sfatului școlar erau următoarele:

a) Edificarea, repararea, mobilarea și înzestrarea cu material didactic și păstrarea în bună stare a localului școlar.

b) Stabilirea contribuției individuale a obștei comunale pentru asigurarea salariului învățătorilor.

c) Strângerea de fonduri de orice tip pentru necesitățile școlare și administrarea lor.

d) Salariul învățătorului se v-a depune la perceptorat de unde v-a fi ridicată lunar, împreună cu întregirea de la stat.

e) Examinarea cererilor candidaților la postul de învățător și propunerea a trei dintre aceștia.

f) Să comunice în scris revizorului școlar propuneri pentru bunul mers al activității școlare, dar fără a intervenii direct în procesul educativ.

4. Biserica stabilea planul de învățământ religios, edita manualele religioase, numea catihezii și îndruma pedagogic educația religioasă.

5. Statul era dator să direcționeze învățământul primar, să-l controleze prin organele de specialitate, să creeze literatura didactică, să formeze corpul didactic și să acorde sprijin material pentru întreținerea școlilor și plata învățătorilor.

6. Învățătorul obținea catedra prin numire din partea autorităților școlare superioare, cu acordul sfatului școlar, prin alegere dintre cei trei candidați propuși. La numire se ținea cont de confesiunea locuitorilor din comună.

7. Învățătorul era obligat să servească prin munca sa educația religioasă, să instruiască elevii în cântările religioase și liturgice, să formeze cor bisericesc, să conducă elevii la biserică duminica și la sărbători și să dea răspunsurile liturgice corale.

8. Dreptul de control asupra învățământului revenea organelor de specialitate ale statului, iar pentru învățământul religios, bisericii. Tragerea a răspundere a învățătorului se făcea în primă instanță de către revizorul școlar, cu drept de apel la sfatul școlar județean și la Resortul de Culte și Instrucțiune Publică, iar pentru abateri de ordin religios forul disciplinar era autoritatea bisericească superioară.

9. Transferul învățătorului se putea face numai la cerere, din motive disciplinare sau din interese de stat, de către Resortul de Culte și Instrucțiune Publică, cu avizul sfatului școlar județean.

10. Sfatul școlar județean se compunea din membrii delegați pe trei ani, sub președinția revizorului școlar. În componența sa intrau câte un delegat al bisericii, doi delegați ai statului, șapte delegați din secția județeană a Asociației Învățătorilor, patru delegați în comisia administrativă și anume un jurist consult, un medic, un agronom și un inginer. Acesta avea atribuții privind starea învățământului, disciplinarea învățătorilor, numirea, transferarea și pensionarea acestora, aprobarea bugetelor necesare”⁷.

⁷ Decret privitor la organizarea învățământului primar, p. 5-15.

Se preciza în decret că până la începutul anului școlar 1919/1920 toate școlile de stat și comunale se vor transforma în școli primare naționale, iar pentru cele confesionale, statul se angaja să le ajute, în eventualitatea că acestea doreau trecerea la noul tip de școală. Școlile cu alt caracter decât cele menționate erau considerate școli particulare, pentru care urma să fie elaborată o lege specială. Decretul conținea și o anexă referitoare la grădinițele de copii, care se încadrau în aceleași reguli ca și învățământul primar⁸.

Primul an școlar românesc a fost 1919/1920, deoarece în anul 1918, intelectualii români au avut ca principal obiectiv umplerea vidului instituțional și organizatoric creat prin prăbușirea Imperiului Austro - Ungar. Epidemia de gripă spaniolă, care a secerat multe vieți, a fost și ea o cauză care a dus la stagnarea învățământului în anul amintit. De pildă, preotul Gheorghe Drăgan din Băița își informează superiorul, la 31 decembrie 1919, despre faptul că, deși la școala din comună exista un învățător definitiv, în persoana lui Nicodim Toderas, care nu a fost pe front, școala începută la întâi septembrie, a fost întreruptă în 21 octombrie din cauza „morbului spaniol”, fiind mai apoi reluată la 9 decembrie⁹.

Dacă intențiile Consiliului Dirigent erau laudabile, transpunerea lor în practică a avut de întâmpinat o serie de probleme și nu dintre cele mai ușoare. Una dintre nereușite a fost cea legată de organizare. Astfel, la 28 ianuarie 1920, subvizorul Pavel Rusu, care răspundea de zonă informează Oficiul Protopresbiterial că deocamdată nu se pot înființa școli naționale așa cum prevedea decretul din 1919, deoarece Sfatul școlar județean, în forma prevăzută de decret, nu s-a constituit încă¹⁰. De altfel, nici în 1924 Sfatul Școlar județean nu funcționa normal, după cum reiese din raportul inspectorului școlar, Nicolae Pădureanu, în urma unei inspecții din 19-20 aprilie 1924, care constată că acesta funcționa mai mult ca un comitet de inițiativă, deoarece încă nu s-au constituit toate comitetele școlare din cele 430 de comune ale județului, ci numai în 200, mai puțin deci de 50%, și că în unele comune

„[...] preoții, în urma ordinelor date de consistorii, nu mai vor să facă parte din comitetul școlar, ba unii se opun formării acestora [...] vrând a menține caracterul confesional al școlilor”¹¹.

Un astfel de caz este cel din comuna Ribicioara, unde preotul Nicolae Mateiu, fiind ales președinte al comitetului școlar, refuză depunerea jurământului pe motiv că „...școala e confesională și ca atare își are comitet pe comitetul parohial, nu are lipsă de alt comitet”¹².

⁸ *Ibidem*, p. 15.

⁹ Direcția Județeană Hunedoara a Arhivelor Naționale (în continuare DJHAN), fond Protopopiatul Ortodox Brad, dosar 1/1919, f. 1.

¹⁰ *Ibidem*, dosar 1/1920, f. 7.

¹¹ *Ibidem*, fond Revizoratul Școlar al județului Hunedoara, dosar 14/1924, f. 2.

¹² *Ibidem*, f. 51.

O altă problemă care trebuia rezolvată cât mai urgent și cât mai bine fost cea creată de lipsa personalului calificat. Principalele categorii de intelectuali care se puteau ocupa de predare în școlile primare erau preoții și învățătorii. Dar, pe lângă faptul că și până acum aceștia au fost într-un număr insuficient, datorită împrejurărilor, un însemnat procent dintre învățători au îndeplinit alte slujbe, iar alții au pierit în război. Consiliul Dirigent, în vederea rezolvării fie și parțiale a acestei probleme, a recurs la învățători din Vechiul Regat, dar au venit prea puțini (exista și acolo o criză a acestora), a reactivat învățătorii români pensionați de regimul anterior, a apelat la învățători de altă naționalitate, cerându-le depunerea jurământului de fidelitate față de statul român, iar în posturile care nu au putut fi ocupate au fost numiți învățători suplinitori cu pregătire incompletă sau chiar fără nici o pregătire profesională¹³. În acest sens sunt relevante câteva exemple, chiar dacă cronologic ele sunt date după desființarea Consiliului Dirigent. Astfel, datorită lipsei unui învățător calificat, comitetul școlar din comuna Tomnatic, întrunit în ședință extraordinară, în 8/21 noiembrie 1920, propune pentru anul școlar 1920/1921 numirea unui învățător suplinitor la școala confesională, în persoana plutonierului Nicolae Miheș, care era și cantor bisericesc¹⁴. Tot în luna noiembrie 1920, adunarea generală a credincioșilor din Bulzeștii de Sus, adresează o cerere Consistoriului Arhidiecezan din Sibiu, în care se spune:

„Fiind școala noastră (confesională) fără de învățător s-au descris concurs și ne aflându-să învățător cu calificatie ne alegem din comuna noastră pe cel mai luminat și cu școală mai înaltă țerean cu numele Ioan Stănilă. E de asemenea servil de mai mulți ani cântăreț la biserică. Și își înaintează următoarele documente 1. Estras de botez, căci sau născut în comuna Bulzești. 2. Atestat căci are II clase gimnaziale. 3. Atestat despre purtarea bună”¹⁵.

În cerere se specifică și faptul că cel numit s-ar mulțumi numai cu salariul de la stat, banii rezultați din taxele locale care până atunci au folosit la plata învățătorului de 1000 de coroane (500 lei) urmând să intre în fondurile bisericii. Numirea acestui învățător a creat dispute în sânul comunității, după cum rezultă din certificatul de bună purtare emis de primar în care se spune că în popor s-a stârmit „mare zarvă” pentru că nu are o comportare cuviincioasă întru-cât întreține o amantă, ba mai mult avea și cazier¹⁶. Din păcate aceste frământări au afectat buna desfășurare a învățământului, cei care au avut de suferit fiind elevii. Așa cum rezultă din informarea preotului Ioan Damian, făcută protopopului la 15 ianuarie 1921, școala a început numai în 11 ianuarie 1921, când „[...] după multă trudă ce am putut suferii cu locuitorii din comuna Bulzeștii de Sus în cauza învățătorului și după pastoralele ținute cu ei am putut reuși ca să pot pune învățătoriu în școala din loco pe Ioan Stănilă.”¹⁷.

¹³ Pavel Roșca, *op. cit.* p. 1030

¹⁴ DJHAN, fond Protopopiatul Ortodox Brad, dosar 1/1920, f. 106.

¹⁵ *Ibidem*, f. 116.

¹⁶ *Ibidem*, f. 115.

¹⁷ *Ibidem*, dosar 1/1921, f. 16.

Dintr-o cerere trimisă de comitetul parohial din Ribicioara de Sus, către Oficiul Protopresbiterial din Brad la 26 decembrie 1920, aflăm că în comună deși sunt 70 de copii obligați să frecventeze școala, de șapte ani nu au avut cu cine o face, datorită lipsei unui învățător. Cel din Ribicioara de Jos, Petru Popa a predat ambulant, alternativ câte o săptămână în fiecare comună, dar din 1914, când în Ribicioara de Jos s-a construit un edificiu școlar corespunzător acesta nu a mai ținut ore în Ribicioara de Sus, deși exista și aici o sală de clasă și locuință pentru învățător. Prin urmare copiii au rămas fără învățătură „[...] căci în Ribicioara de Sus e cale foarte departe și grea pentru copii să poată cerceta școala, mai ales în timpul de iarnă pe când dialurile noastre sunt foarte vântoase.” Cel propus pentru postul de învățător suplinitor, Adam Jerzan era cantor și avea șase clase elementare. El este „... un om cetit, știe bine cântările și are o scrisoare (un scris) curată. Soluția este considerată potrivită pentru că „... numai așa vom putea să ne ajutăm deocamdată ca tânăra generație să nu rămână de tot în întuneric.” Cererea este semnată în numele a 10 membrii ai comitetului, tocmai de Adam Jerzan¹⁸.

Cu toate că majoritatea învățătorilor maghiari au refuzat să depună jurământul de fidelitate, aceștia au fost menținuți în funcții, până la sfârșitul anului școlar 1918/1919, pentru ca învățământul să nu sufere. După încheierea tratatului de pace de la Trianon, la noua solicitare de a depune jurământul de fidelitate față de statul român, din partea guvernului de la București de data aceasta, la 27 iunie 1920, corpul didactic maghiar a răspuns pozitiv¹⁹. Datorită creșterii spectaculoase a școlilor primare cu predare în limba română, aceste măsuri s-au dovedit a fi insuficiente. Prin urmare, Resortul Instrucției a luat inițiativa ținerii unor cursuri pregătitoare de învățători și cursuri de completare a studiilor. Un curs pregătitor s-a ținut în vara anului 1919 la Săliște, fiind absolvit de 300 de participanți. În vara anului 1920 aceștia au urmat un nou curs de trei luni la Deva, după absolvirea căruia au devenit învățători suplinitori. Chiar dacă aceste cursuri nu asigurau o pregătire la fel de temeinică precum cea a învățătorilor calificați, ele au răspuns unei necesități imediate²⁰. Un astfel de curs la care au participat și suplinitori din Zarand, s-a ținut la Sfântu Gheorghe în perioada 10 iulie-15 septembrie 1920, curs la care s-au predat următoarele materii: religie, limba română, istorie, geografie, matematică, științe naturale și chimie, economie, gospodărie, muzică vocală și instrumentală, cântări, caligrafie, lucru manual, gimnastică și jocuri. Calificative se acordau la trei criterii: moralitate, diligențe (deprinderi) și materiile propriu-zise („obiectele singuratic”) ²¹.

Un alt obstacol major ce stătea în calea normalizării și dezvoltării învățământului primar era problema localurilor de școală. Deși, Ardealul stătea mai

¹⁸ *Ibidem*, f. 11.

¹⁹ Gheorghe Iancu, *op. cit.* p. 261

²⁰ *Ibidem*, p. 263.

²¹ DJHAN, fond Protopopiatul ortodox Brad, dosar 1/1920, f. 93.

bine la acest capitol decât celelalte provincii, distrugerile cauzate de cei patru ani de război și de acțiunile revoluționarilor bolșevici, precum și faptul că în această perioadă edificiile școlare nu au fost întreținute și reparate au avut drept consecință necesitatea de a se aloca importante fonduri pentru a putea pune în stare de funcționare localurile existente. Această problemă a început să se soluționeze odată cu înființarea noilor comitetelor școlare comunale și județene, instituții care își aveau originea în comitetele parohiale care au funcționat anterior²².

Astfel, de exemplu, în 27 martie 1921, comitetul parohial din Țebea, prin parohul Iosif Tisu, cere Oficiului Protopresbiterial un ajutor de 50.000 lei pentru ridicarea unui edificiu școlar nou, lângă biserică, unde aveau „...loc corespunzător cercetat de toată suflarea românească.” Despre școala veche se spune că era așezată „...la un loc foarte ascuns” iar mobilierul a fost distrus de Batalionul III Beiuș, care a fost încartiruit acolo²³.

Consiliul Dirigent încearcă să rezolve și problema salarizării corpului didactic prin Ordonanța Nr. 20300/1919, a Resortului Cultelor și Instrucțiunii Publice, în special a celor care predau la școlile confesionale, deoarece biserica trecea printr-o criză financiară și nu putea plăti salarii similare cu cele ale învățătorilor din școlile de stat, dar nu reușește.

Situația învățătorilor de la școlile confesionale din Zarand se înrăutățește, drept pentru care învățătorii din plasele Brad și Baia de Criș, ca urmare a conferinței extraordinare ținută la Brad în 20 ianuarie 1921, înaintează un Memoriu către Consistoriul Arhidiecezan din Sibiu. În prima parte ei prezintă situația învățătorilor din „apusul luminat” unde aceștia au acces liber la universități, biblioteci, muzee unde își însușesc/ perfecționează cunoștințele teoretice și practice, pe care mai apoi le utilizează în folosul „patriei și neamului”. Subliniază de asemenea rolul benefic al statului, care contribuie decisiv la susținerea învățătorilor. În partea a doua se referă la situația din cele două plase unde „...prea puțină jertfă se aduce pentru cultura corpului învățătoresc”. Dacă învățătorii nu au reușit să ridice cultura poporului la o treaptă mai înaltă sau cel puțin egală cu a celorlalte naționalități, nu este vina lor ci „...păcatul este tocmai a factorilor competenți, cari numai în foarte rari cazuri i-au dat sprijinul necesar, și de starea lui materială puțin se îngrijeau”. Principala nemulțumire era cea salarială.

„Astfel- se spune în text – acești mucenici ai neamului nici când n-au fost retribuiți conform muncii prestate de ei. Așa în trecutul de tristă memorie, așa în prezentul lor plin de glorie și bucurie în România Mare, tot învățătorimei confesionale române îi revine munca cea mai încordată și cel mai slab retribuent între toți funcționarii statului”²⁴.

Cerința lor era aceea de a fi retribuiți în mod egal cu cei de la școlile de stat, ei având numai jumătate, în caz contrar nu mai puteau face față, spun ei,

²² Pavel Roșca, *op cit.* p. 1031.

²³ DJHAN, fond Protopopiatul ortodox Brad, dosar 1/1921, f. 41.

²⁴ *Ibidem*, f. 19.

„[...] mizeriei în care înotăm, suntem siliți a ne părăsi posturile, prince am face cel mai rău serviciu școalei confesionale, care în trecutul de tristă memorie a făcut toate eforturile pentru susținerea sa”²⁵.

Cosistoriul Arhiepiscopiei reacționează, dar se limitează să trimită către protopopiate, în urma ședinței ținută ca senat școlar în 27 februarie 1920, la Sibiu, instrucțiuni pentru aplicarea Ordonanței Consiliului Dirigent, din care aflăm că salariile învățătorilor confesionali s-au egalizat cu cele de stat, că revizorii au reușit să facă încadrarea învățătorilor confesionali pe clase și grade, că salariile stabilite erau valabile din întâi ianuarie 1919. Circulara stabilea și niște sarcini, dar fără să indice sursele de finanțare pentru realizarea acestora. Astfel, parohiile susținătoare de școli confesionale trebuiau să contribuie la plata învățătorilor sau să ceară ajutorul statului dacă nu o pot face și trebuiau să asigure locuința învățătorului. Alte dispoziții vizau sarcini administrative: preoții, ca directori școlari, erau obligați să aducă la cunoștința învățătorilor toate ordinele referitoare la problemele școlare și să constituie o arhivă care să fie la dispoziția acestora; pentru acordarea concediilor învățătorilor trebuia consultat și revizoratul școlar, specificându-se și modul în care era suplinat dacă era cazul, pentru continuitatea procesului de învățământ. La sfârșit îndeamnă preoții și învățătorii ca „...în cea mai deplină armonie să lucre la întărirea și prosperarea patriei prin ridicarea nivelului normal și cultural al poporului nostru”²⁶. Din păcate intențiile bune nu se pot materializa fără surse materiale.

Problema învățătorilor din școlile confesionale, mai degrabă a retribuirii lor nu se rezolvă, astfel că majoritatea se etatizează, adică sunt plătiți de stat. Acest fapt atrage reacția autorității bisericești, așa cum rezultă dintr-o circulară trimisă la 3/16 iunie 1921, către protopopiate, prin care preoți și protopopii sunt preveniți să ia toate măsurile de cuviință pentru a stopa procesul de etatizare a învățătorilor care continuă să predea în școlile confesionale, întru-cât exista riscul ca acestea să-și piardă caracterul confesional și chiar dreptul de proprietate asupra edificiilor școlare²⁷. Acest lucru se traducea prin asigurarea unei retribuiții similare cu cea plătită de stat, dar etatizarea nu a mai putut fi oprită, astfel că deja din 1924 nu mai putem vorbi de școli confesionale ortodoxe românești în Zarand. Etatizarea a afectat autoritatea și influența bisericii în domeniul învățământului, păstrându-și doar dreptul de a intervenii în probleme legate de învățarea religiei. Faptul că învățătorii de la școlile confesionale erau plătiți de stat, la prima vedere, nu ar fi avut nici o importanță ei putând să-și desfășoare nestingheriți activitățile didactice. S-a produs însă o schimbare importantă la nivelul mentalității acestora. Ei erau acum mai sensibili la cerințele impuse de stat, prin Revizorat. Astfel biserica nu mai are un cuvânt hotărâtor de spus în politica școlară a comunității, nici chiar în cea a școlilor confesionale.

²⁵ *Ibidem*.

²⁶ *Ibidem*, dosar 1/1920, f. 56

²⁷ *Ibidem*, dosar 1/1921, f. 65

Declinul școlilor confesionale. Consiliul Dirigent a făcut eforturi pentru a păstra școlile confesionale. Așa cum era prevăzut în decret, acesta se angaja să le sprijine. Astfel, într-o circulară emisă de Resortul Cultelor și Instrucțiunii Publice, către toate oficiile protopresbiteriale și parohiale din arhidieceza ortodoxă a Transilvaniei, la 1/14 mai 1919, se spune că luând în considerare „...foloasele netăgăduite ce au răsărit pentru neamul nostru de pe urma activității școalelor primare confesionale”, își manifestă „... cel mai intens interes față cu dezvoltarea și întărirea acestor așezăminte de cultură cari până astăzi, erau singura putere de luminare a Românilor din Ardeal și părțile mărginașe.” Prin urmare solicită alcătuirea unor situații exacte a școlilor și învățătorilor confesionali pentru acordarea unui supliment la salariul acestora care „...din pricina vremilor și stăpânirilor dușmane au fost lipsiți de întregirea competențelor cu ajutoare din visteria statului [...]”. Condiția era ca sumele adunate de biserică pentru plata salariului învățătorilor să nu fie diminuate²⁸.

Cu toate acestea școlile confesionale românești ortodoxe au cunoscut o perioadă de frământări, cauzate în principal de lipsa fondurilor pentru susținerea lor. Cert este faptul, așa cum rezultă din documentele studiate, că și autoritățile bisericești doreau menținerea acestora, lucru firesc dacă ne gândim la eforturile depuse de biserică de-a lungul vremii pentru păstrarea acestui tip de școală. Cu toate acestea, acolo unde condițiile specifice legate de starea materială a comunității, de numărul copiilor de vârstă școlară, și nu în ultimul rând de responsabilitatea autorităților locale, nu permiteau continuarea activității, școlile confesionale și-au încetat activitatea. De pildă, în luna aprilie 1920, Oficiul Protopresbiterial din Brad, cere oficiului parohial din Băița înființarea unui al doilea post de învățător la școala confesională din comună, fapt ce subliniază dorința autorităților bisericești de a consolida activitatea școlii confesionale. Răspunsul trimis la 5 mai 1920, de preotul George Drăgan în numele comitetului parohial, ne spune că în ședința acestuia din 26 aprilie 1920 s-a hotărât în unanimitate să se înainteze următoarea propunere:

„Luându-se în considerare jertfa cea mare adusă din partea bisericii și a credincioșilor pentru susținerea școlii confesionale sub regim unguresc și având în vedere că atât biserica cât și parohienii sunt atât de lipsiți materialicește încât în împrejurările actuale nu poate să țină piept cu marea scumpete, [...] școala să se predea statului astfel ca comuna bisericească să predea edificiul școlar în folosință provizorică, cu susținerea dreptului de proprietate și să ofere la susținerea școalei și mai departe cu suma de 200 coroane.”²⁹

Prin urmare biserica nu numai că nu putea să mai înființeze un post, dar renunța aproape de tot la a susține școala confesională

Și în Brad, școala confesională și-a încetat activitatea în 1920, după cum rezultă din înștiințarea trimisă de Consistoriul Arhidiecezan, ca senat școlar, din

²⁸ *Ibidem*, dosar 1/1919, f. 1

²⁹ *Ibidem*, dosar 1/1920, f. 69.

Sibiu, Oficiului Protopresbiterial din Brad, prin care aprobă închirierea pentru un an, a localului școlii confesionale către școala de stat³⁰. Școala confesională și-a încetat activitatea datorită lipsei elevilor³¹. Și oficiul parohial din Crăciunești, cere la șapte august 1920 protopopiatului din Brad, preluarea școlii confesionale de către stat, începând cu anul școlar 1920/1921, dat fiind faptul că nu aveau învățător, dar nu renunță la dreptul de proprietate asupra edificiului școlar³².

La opt februarie 1921 comitetul parohial din Crăciunești, datorită faptului că în anul școlar 1919/1920 instrucția s-a făcut sub îndrumarea cantorului, iar în anul școlar 1920/1921 nu s-a făcut deloc, propune ca statul să preia școala. Propunerea este motivată prin sărăcia oamenilor care nu mai pot susține școala confesională. Edificiul școlii care era proprietatea bisericii urma să fie cedat statului dar numai provizoriu. Este de menționat că în acest caz în comună nu exista nici preot, care ar fi putut preda la școală³³.

În alte localități, învățământul confesional a continuat să existe în condiții mai bune. De exemplu în comuna Ormindea se simțea nevoia unui al doilea de învățător la școala confesională, fapt pentru care preotul de aici, Nicolau Papp adresează rugămintea Oficiului Protopresbiterial din Brad să organizeze concursul necesar pentru ocuparea locului liber. În cerere se specifică și faptul că biserica era în măsură să asigure un salariu de 600 de coroane, care v-a fi completat de stat în momentul ocupării celui de-al doilea post³⁴.

În 5/18 august 1920 comitetul parohial din comuna Vaca (azi Crișan), publică un anunț pentru ocuparea postului vacant de învățător la școala confesională de aici, pentru care asigură un salariu de 1000 de coroane, jumătate din contribuția bisericii, completat din taxe locale, locuință în natură și grădină, cerând în schimb viitorului învățător să însoțească copii la biserică duminică și în sărbători, să se ocupe de corul copiilor și să-i inițieze în grădinarit³⁵.

Din exemplele prezentate mai sus se desprinde concluzia că atât autoritățile politice cât și cele bisericești aveau un scop comun în privința școlilor confesionale: acela de a le consolida. Lipsa mijloacelor materiale a fost cauza principală a declinului învățământului primar confesional. Biserica, după cum am văzut trecea printr-o acută criză financiară și susținea cu greu școala. Statul, tocmai prin ajutorul acordat, plata învățătorilor, a contribuit indirect și neintenționat la declinul școlilor confesionale ortodoxe. Nu lipsită de importanță în ecuația acestui fenomen este comunitatea locală, care acolo unde a fost puternică și înstărită a menținut școala confesională în funcțiune aproape până în 1924.

³⁰ *Ibidem*, f. 73.

³¹ *Ibidem*, f.66.

³² *Ibidem*, f.87.

³³ *Ibidem*, dosar 1/1921, f. 26.

³⁴ *Ibidem*, dosar 1/1920, f. 77.

³⁵ *Ibidem*, f.88.

Pe acest fond de nesiguranță și confuzie, determinat de scăderea autorității bisericii pe tărâm școlar, de faptul că învățătorii devin tot mai mult funcționari de stat, ca mentalitate și ca subordonare, apar o serie de conflicte între factorii implicați în fenomenul școlar cu precădere la nivel local. Preoții vor să aibă în continuare un cuvânt de spus în ceea ce privește școala, iar învățătorii încearcă să se alinieze numai reglementărilor celui care le plătește salariul, adică statului.

În multe localități această stare de lucruri a generat confuzii. Un astfel de incident l-a avut ca personaj principal pe învățătorul suplinitor din Bulzeștii de Jos, Ioan Stănilă în 1922. Acesta după ce a fost numit cu mare greutate învățător la școala confesională, și după cum am văzut a renunțat la sprijinul financiar oferit de biserică, în anul menționat se apucă să folosească grădina școlii, fapt pentru care intră în conflict cu preotul Simion Pavel. Acesta adresează o plângere protopopiatului prin care cere să se ia măsurile de rigoare pentru ca școala confesională să nu aibă de suferit. El spune că în mod tradițional, grădina școlară a fost arendată, iar beneficiile s-au folosit pentru școală. Învățătorul susține în acest caz că școala este de stat, prin urmare are tot dreptul să folosească grădina, ba mai mult preotul nu ar avea nici o treabă cu acest lucru³⁶.

Problema nu se rezolvă, pentru că în șase iunie 1923, comitetul parohial cere protopopului să intervină în acest caz, deoarece învățătorul refuză în continuare să lase arendarea grădinii în seama bisericii, ba mai mult a ridicat și banii strânși din amenzile aplicate pentru nefrecventare de la primărie și nimeni nu știe ce a făcut cu ei, iar școala se află într-o situație deplorabilă³⁷.

Abia în șapte decembrie 1923, cazul lui Ioan Stănilă este cercetat de subvizorul Petru Rusu, care constată că grădina care a fost obiectul disputei era oricum mică, iar motivul real al disputei era faptul că ginerele unui epitrop, sprijinit de preot, dorea să ocupe postul de învățător. Constată din nou cu amărăciune ca și în cazul construcției școlii din Brotuna, că „Toate aceste eforturi își au baza în invidie și ură și nici decât în iubirea și dragostea față de școală românească și față de propășirea culturii”³⁸. Confuzia legată de caracterul școlilor persistă în acest caz, astfel că într-o statistică cerută de autoritățile bisericești centrale legată de acest lucru, în 1924, școala din Bulzeștii de Jos, unde preda Ioan Stănilă figura ca școală confesională³⁹.

Conflictele sunt și de altă natură. Astfel, după cum rezultă din informarea trimisă de parohul Nicolau Papp din Ormindea protopopiatului, acesta își informează superiorii, la 26 ianuarie 1920, că în calitatea lui de trimis al Oficiului Protopresbiterial, în comuna Căinelul de Sus, pentru alegerea învățătorului, la școala confesională, a întâmpinat mari greutăți. Nici comitetul parohial, nici sinodul convocat pentru rezolvarea acestei probleme, nu au vrut să-l aleagă pe

³⁶ *Ibidem*, dosar 2/1922, f. 24.

³⁷ *Ibidem*, dosar 2/1923, f. 59-60.

³⁸ *Ibidem*, f. 122.

³⁹ *Ibidem*, dosar 1/1924, f. 69.

învățătorul calificat Nicolau Faur, pe motiv că au plătit deja în avans suma de 600 coroane parohului pentru a preda la școala confesională din localitate. Nicolau Papp, amenințat fiind de locuitorii comunei, renunță la a insista pentru numirea învățătorului, și informează că toată manevra aceasta a fost pusă la cale de preotul paroh, din motive pecuniare bineînțelese. Prin același document, Papp, solicită și cheltuieli de deplasare, deoarece, „...epitropia a zis ca să-mi plătească cine ma mână⁴⁰”. Rezultă din acest document că nu se înființase în Căinelul de Sus școală națională, că școala confesională ortodoxă funcționa încă, iar problemele școlare erau încă rezolvate de comitetul parohial, manipulat în acest caz de paroh. De altfel, în această localitate școala confesională își încetează activitatea în 1921, când fără a motiva gestul, comitetul parohial cere mutarea copiilor de la școala confesională la școala de stat⁴¹. Este de menționat faptul că localul școlar nu aparținea bisericii și nici nu era construită pe terenul acesteia⁴².

Probleme între preoți/biserică și învățători se întâlnesc și în alte comune și sub alte forme. Iată câteva exemple. Dintr-un proces verbal încheiat de subrevizorul școlar Petru Rusu, în 23 martie 1920, cu ocazia desfășurării unei anchete în Hărtăgani, ca urmare a unei reclamații făcute împotriva învățătorului Gheorghe Moga din comună de către preotul Avram Boticiu, aflăm următoarele: fosta școală confesională s-a desființat și s-a transformat în școală comunală cu două posturi de învățător; preotul a intrat în conflict cu învățătorul acuzându-l de faptul că a pornit o campanie de defăimare a preotului și a bisericii, de faptul că de nouă ani nu a mai frecventat slujbele la biserică, că a îndemnat oamenii să-și trimită copii la școala comunală cu limba de predare maghiara, atunci când aceasta a funcționat, că neglijează activitățile școlare în favoarea vânătorii, că a fost suplinit la școală de fosta soție, că fumează în sala de clasă și că și-a însușit lemnele de foc destinate școlii în folos propriu, fapt ce a determinat absența elevilor de la școală. Chestionat de către comisia de investigare trimisă de către protopop, formată din celălalt învățător din Hărtăgani, Gavril Mateș, din învățătorul din Băița, Nicodim Toderășiu, prezidată de P. Rusu, învățătorul Moga susține că reclamația preotului este o răutate provocată de faptul că la îndemnul unor cetățeni din comună, a solicitat explicații cu privire la modul în care au fost cheltuiți banii bisericii în timpul războiului și bineînțelese neagă acuzațiile ce i se aduc⁴³.

Procesul verbal nu cuprinde date referitoare la eventualele sancțiuni sau măsuri luate de autoritatea bisericească în acest caz, dar din informarea trimisă protopopului de P. Rusu la 26 martie 1920, transpare dezamăgirea că efectele acestui conflict se repercutează asupra școlii. Subrevizorul spune:

⁴⁰ *Ibidem*, dosar 1/1920, f. 20.

⁴¹ *Ibidem*, dosar 1/1921, f. 120.

⁴² *Ibidem*, f. 126.

⁴³ *Ibidem*, dosar 1/1920, f. 51.

„Regret foarte mult, că dujmănia de față n'a izvorât din iubire față de școală, ci mai curând cred că din alte interese particulare. Interesul față de școala noastră românească din Herțegani, e tot acela care a fost și în trecut”⁴⁴.

Unul din motivele reale ale acestui conflict poate fi cel care este prezentat de preot, în plângerea sa înaintată la 14 martie, protopopului, și anume faptul că învățătorul Moga a sprijinit desființarea școlii confesionale, în folosul celei comunale, dintr-un motiv meschin, acela că a încheiat un contract de închiriere pentru casele sale în care funcționa școala, cu statul maghiar pe cinci ani, fapt care explică în opinia preotului și îndemnurile adresate locuitorilor de a-și trimite copii la școala comună chiar și atunci când aici preda învățătorul maghiar Benko, despre care spune că pe lângă faptul că nu vorbea deloc românește, mai pedepsea și copiii care o făceau, chiar dacă pe drumul spre casă⁴⁵.

Gheorghe Jula, fost învățător la școala confesională din Brad, intră în conflict cu autoritățile bisericești pentru că nu a vrut să elibereze locuința avută, care aparținuse de școala confesională. Preotul i-a intentat proces civil pentru rezolvarea problemei, fapt ce a nemulțumit Consistoriul Arhidiecezan, care recomandă retragerea procesului și intervenția pe lângă școala de stat pentru ai asigura învățătorului locuință, ținând cont de faptul că acesta era angajat acolo⁴⁶.

Învățătorul Avram Indreiu din Ormindea refuză autoritatea bisericii și înscrie copii din alte comune, la școală fără să țină seama de părerea preotului de aici care îi atrage atenția că înscrierea depinde de aprobarea comitetului parohial. Învățătorul îi răspunde că el a fost numit de director, prin urmare preotul nu are nici o treabă cu ce face el la școală. Preotul Nicolau Papp, cere sfatul superiorilor săi pentru rezolvarea acestui conflict⁴⁷.

Un exemplu care subliniază ambiguitatea din școlii confesionale în privința situației dascălilor, este cel al învățătorului Anastasie Roman, care a predat la școala confesională din Bulzești de Sus, și pleacă la școala comună din comuna Grohot, la ordinul Ministerului Instrucției Publice, din 10 noiembrie 1920, fapt pe care îl aduce la cunoștință protopopiatului⁴⁸. Două sunt concluziile care se degajă din acest exemplu. Prima, aceea că ministerul, ca autoritate civilă, putea numi învățători, fără a consulta autoritatea bisericii, iar a doua, că învățătorul înștiințează numai forul bisericesc, despre mutare, nu cere aprobare, chiar dacă pleacă de la o școală confesională.

La sfârșitul anului 1920, conform unei statistici din 16 decembrie, școlile confesionale dețineau încă locul principal pe scena învățământului primar zărândeian. Funcționau în comunele ce aparțineau de protopopiatul Zarand, 30 de școli confesionale cu 22 de învățători, cinci școli de stat, cinci școli comunale și

⁴⁴ *Ibidem*, f. 52.

⁴⁵ *Ibidem*, f. 53.

⁴⁶ *Ibidem*, f. 105.

⁴⁷ *Ibidem*, f. 113.

⁴⁸ *Ibidem*, f. 120.

una privată, la Ruda, cea a societății „12 Apostoli”⁴⁹. Dar numărul școlilor confesionale era în scădere, iar autoritatea bisericii în domeniul învățământului primar în declin.

În anul școlar 1922/1923 funcționau în Zarand, conform unui document statistic din ianuarie 1923, 51 de școli din care 20 erau de stat, 25 confesionale, două aparțineau unor societăți, cele din Ruda și Colonia Gurabarza, iar patru erau afiliate. Majoritatea acestora erau cu un singur post de învățător. Excepțiile erau școala din Brad cu șapte posturi, cea din Baia de Criș cu patru posturi, cele din Băița, Țebea și Hărțăgani cu două posturi. Acestea erau de stat. În privința celor confesionale, numai una, cea din Ormindea avea două posturi de învățător. Cele societare aveau la școala din Gurabarza patru posturi și cea din Ruda două posturi⁵⁰.

Într-un tabel întocmit de Petru Rusu, în 1923, din păcate nu este trecută și data, dar este ulterior celui de mai sus, toate școlile sunt considerate ca fiind de stat. Subvizorul ne spune că la rubrica din tabel *Caracterul școlii* a trecut la toate școlile *de stat*, chiar și în cazul școlilor confesionale deoarece învățătorii de aici erau numiți și retribuiți de stat, chiar dacă localul școlii aparținea confesiunii. Din totalul de 50 de școli, 35 de localuri aparțineau confesiunii, trei erau închiriate, două societare. La aceste școli învățau aproximativ 4700 de elevi⁵¹.

Scurt bilanț al activității Consiliului Dirigent. Influența activității Consiliului Dirigent asupra învățământului s-a menținut până în anul școlar 1922/1923, chiar dacă acesta a fost desființat prin Decret Lege, în 2 aprilie 1920. Ulterior legislația școlară din Vechiul Regat se va extinde și în noile teritorii alipite României. Totuși, măsurile luate în acele vremuri tulburi, au constituit un prim pas spre românizarea învățământului din Transilvania și a pregătit terenul pentru uniformizarea acestuia, fapt petrecut odată cu votarea în Parlamentul României Mari a *Legii învățământului primar* în anul 1924. Chiar dacă a preconizat crearea unui nou tip de școală, națională și unitară, Consiliul Dirigent a reușit să păstreze o anumită continuitate, prin menținerea organului colectiv de conducere a școlilor, numit acum sfat școlar (în locul comitetelor parohiale), și menținerea influenței pozitive a bisericii în problemele învățământului, recunoscând astfel meritele acestei instituții în menținerea pe linia de plutire a școlii românești.

Un scurt bilanț al activității depuse pe terenul învățământului primar, se desprinde dintr-un manifest al Consiliului Dirigent, dat la 10 aprilie 1920.

„Pe teren școlar, cultural și religios am căutat să reparăm nedreptățile pe cari guvernele ungurești le-au săvârșit decenii și veacuri de-a lungul împotriva firii și culturii noastre naționale. Mai întâi, s’a scos pe deantregul limba ungurească din școlile pe cari cele două confesiuni românești le-au susținut cu atâtea sacrificii și s’au naționalizat toate școlile de Stat din teritoriile românești, punând în ele învățături românești, cu învățători, învățătoare și profesori români. Astfel, azi putem să ne

⁴⁹ *Ibidem*, f. 128-129.

⁵⁰ *Ibidem*, dosar 2/1923, f. 27.

⁵¹ *Ibidem*, f. 49.

mândrim, pe lângă cele 2418 școli primare confesionale românești, cu încă 1306 școli primare de Stat române și cu 209 școli comunale, aproape toate românești. [...].

Putem afirma cu conștiința liniștită că școala românească națională, creată prin osteneala Consiliului Dirigent, și în scurtul timp de un an, a contribuit nespus de mult la trezirea conștiinței și la răspândirea culturii naționale în toate straturile societății, în toate părțile țării, și la timpul său își va da roadele.[...] Convinși că corpul didactic trebuie ferit de grijile zilei, am căutat să-i asigurăm existența prin salarii convenabile, cari toate s-au pus în vigoare atât pentru învățătorii de Stat, cât și pentru cei confesional, cari le-au cerut. Toate organele de control au fost naționalizate și reorganizate conform noilor trebuințe”⁵².

Intențiile și realizările Consiliului Dirigent în privința învățământului au fost importante, dar ele nu au creat în realitate un învățământ puternic, și nici nu-l putea crea, date fiind condițiile în care a activat. Dintr-un raport asupra învățământului primar pentru anul școlar 1922/1923, deci la sfârșitul perioadei de influență a legislației Consiliului Dirigent, al revizoratului școlar județean, care analizează starea învățământului din județul Hunedoara, aflăm următoarele: din 17089 copii români, care au fost înscriși în școlile primare, au absolvit numai 869. Totalul copiilor români de vârstă școlară obligați să frecventeze școala a fost de 21943. Cifrele vorbesc de la sine despre faptul că nu s-a reușit mare lucru în combaterea analfabetismului. Am prezentat numai situația copiilor români, deoarece în Zarand, după cum am arătat numărul cetățenilor de altă naționalitate era foarte scăzut, românii fiind majoritari⁵³.

Mai departe în raport se arată că instrucția a decurs în mod normal, cu excepția unor cazuri de boală contagioasă care în unele locuri au împiedicat mersul învățământului pe o perioadă mai scurtă de timp. Din cauza întârzierii numirii și transferării învățătorilor, cursurile regulate au putut începe numai la sfârșitul lunii octombrie. Frecventarea școlii de către elevi lasă mult de dorit. Cauza este identificată în indiferența populației, și în condițiile geografice și climaterice speciale ale județului. Comunele sunt răsfirate pe munți și văi, iar distanțele dintre ele de câte 4-6 km. Hotarele comunelor nu sunt comasate, nu au pășune comună, așa că fiecare locuitor trebuie să-și folosească copiii la pășunatul vitelor.

Dar nici primăriile comunale nu își fac pe deplin datoria când e vorba de executarea legii obligativității școlare. Raportorul își manifestă opinia că ar fi de dorit să se ia cele mai severe măsuri față de primăriile neglijente. Pedepsele pentru absența nemotivată nu mai sunt corespunzătoare timpului⁵⁴.

Despre situația corpului didactic aflăm din raport că învățătorii titulari, cu puține excepții și-au făcut treaba conștiincios, dar despre cei suplinitori nu se putea

⁵² Olimpiu Boitoș, *op. cit.* p. 93-94.

⁵³ Cornel Stoica, Ion Frățilă, Ovidiu Vlad, Nicolae Wardegger, *Din istoria învățământului hunedorean*, Deva, 1973, p 209-213.

⁵⁴ *Ibidem*, p. 212.

spune același lucru „...ba din contră în cele mai multe locuri ar fi mai bine fără ei, căci pe lângă aceea că nu știu ce au să facă, dar nici nu vreau să lucreze”⁵⁵.

Și organizarea sfaturilor școlare, cele menite să se ocupe de latura patrimonială a școlilor, a fost dificilă, deoarece, se spune în raport „...populația nu se îmbulzește a lua o sarcină onorifică de membru în comitetul școlar, atunci când nu primește de nicăieri nici un ban, în schimb i se cere a susține școala”⁵⁶.

Cu toate că raportul se referă la situația școlară din județ, concluziile sunt valabile și pentru Țara Zarandului. Se poate observa că în pofida eforturilor și intențiilor bune ale Consiliului Dirigent, situația învățământului nu s-a îmbunătățit considerabil dar schimbările în ceea ce privește limba de predare și implicarea statului în ajutorarea școlilor, mai ales a celor confesionale au fost deosebit de importante și au pregătit terenul pentru unificarea învățământului transilvănean cu cel din celelalte provincii alipite, în 1918, României.

Concluzii. În această perioadă învățământul românesc primar s-a desfășurat atât în școlile statului cât și în școlile confesionale ortodoxe, dar datorită faptului că, comitetele parohiale găseau tot mai puține fonduri pentru întreținerea școlilor și plata învățătorilor, nemulțumirile dascălilor confesionali au devenit din ce în ce mai dese, aceștia migrând spre școlile de stat sau spre alte îndeletniciri mai bănoase.

Dacă până în 1918, biserica ortodoxă a fost singura autoritate care a controlat și sprijinit domeniul învățământului primar în limba română, ducând lupte grele cu statul maghiar pentru păstrarea limbii române în școli și pentru a primii sprijin financiar, după Unire, aceasta primește sprijin de la statul român de data aceasta. Dar autoritatea bisericii intră în declin și până în 1923 lasă aproape de tot domeniul învățământului în grija statului. Pentru Zarand, factorul care a contribuit decisiv, în opinia mea, la declinul autorității bisericii și la desființarea școlilor confesionale ortodoxe a fost sărăcia locuitorilor care au preferat să lase în grija statului finanțarea școlilor.

În ansamblu, învățământul în perioada 1918-1923 nu s-a desfășurat în cele mai bune condiții. Frecvența școlară era în continuare redusă, edificiile școlare în ciuda eforturilor depuse și a legislației în vigoare, erau improprii în mare parte, conflictele de tot felul între cei chemați să desfășoare procesul educativ, preoți, învățători, au afectat tocmai instrucția copiilor. Școlile confesionale pierd teren spre sfârșitul perioadei, datorită faptului că învățătorii, chiar cei care activau în școlile confesionale, erau numiți și retribuiți din ce în ce mai mult de către stat.

O problemă a începuturilor, a fost integrarea învățământului ardelean în ansamblul învățământului României întregite. Exista din partea noului stat un interes deosebit în crearea unui învățământ unitar, organizat în concordanță cu cerințele moderne și cu interesele naționale.

⁵⁵ *Ibidem*, p. 213.

⁵⁶ *Ibidem*, p. 213.

Sesizând din timp această problemă Ministerul Instrucțiunii a convocat la București reprezentanții învățământului din toate provinciile pentru a discuta principiile care aveau să stea la baza legii prin care urma să se reformeze și să se unifice învățământul românesc. Pași spre realizarea acestui deziderat au fost desființarea Consiliului Dirigent, și extinderea legii învățământului primar din Vechiul Regat și în Transilvania, pentru anul școlar 1923/1924. Acești pași au pregătit terenul pentru aplicarea legii ce privea învățământul primar în toată țara⁵⁷. La 1 septembrie 1923 s-a decretat unificarea învățământului, introducându-se peste tot regulamentele școlare din Vechiul Regat⁵⁸.

Începutul procesului de unificare a învățământului a fost marcat de apariția *Legii privind învățământul primar al statului* din 26 iulie 1924.

⁵⁷ Pavel Roșca, *op. cit.* p. 1031.

⁵⁸ Cornel Stoica, ș.a., *op. cit.* p. 208.

LA SITUATION DE L'ENSEIGNEMENT DU PAYS DE ZARAND DANS LA PERIODE 1918-1923. L'ACTIVITE DU CONSEIL DIRIGENT DE LA TRANSYLVANIE

Resumé

Le thème que j'ai choisi pour l'article est moins présent dans la sphère de l'intérêt des historiens. Le domaine d'enseignement est ni spectaculaire, ni mystérieux, ni héroïque.

Mais l'enseignement est définitivement un secteur très important de la vie sociale. Surtout l'enseignement primaire, qui est l'objet de cette oeuvre, a une influence déterminante sur la développement des enfants, est la principale modalité par laquelle ils s'adapte à la société et par lequel ils apprennent les principales valeurs spirituelles qui caractérise une certaine communauté. De la modalité dans laquelle il fonctionne ne dépend pas seulement le futur d'un enfant mais le développement général d'une communauté entière. La recherche dans ce domaine peut relever de dates intéressantes concernant les mentalités dans cette période, la situation économique du zone, le degré d'organisation de cette communauté ou concernant le niveau de civilisation attendu.

Le destin de l'enseignement a été très lié avec le destin de l'église. Particuliermenet l'enseignement roumain primaire de la Transylvanie a survécu grâce aux efforts de l'église orthodoxe ou greco-catholique pour le protéger. La plus importante bataille a été soutenue pour garder la langue roumaine comme langue d'enseignement dans les écoles confessionnelles. Cet article regarde seulement les écoles confessionnelles orthodoxes, majoritaires dans le Pays du Zarand (Țara Zarandului).

Après 1918 dans l'enseignement primaire roumain de la Transylvanie il y a des changements majeurs. L'état el l'église redéfinissent leur position concernant le problème de l'enseignement comparatif à la période antérieure.

Dans cette période l'enseignement roumain primaire a eu lieu aussi bien dans les écoles d'état que dans les écoles confessionnelles orthodoxes, mais parce que les comités paroissiales trouvaient peu de fonds pour l'entretien des écoles et les salaires des instituteurs, les mécontentements des chantres sont devenus plus fréquentes ils ont commencé à migrer vers les écoles d'état ou vers d'autres occupations plus productives.

Si jusque à 1918, l'église orthodoxe a été la seule autorité qui contrôlait et soutenait le domaine d'enseignement primaire de langue roumaine, et qui soutenait les luttes difficiles contre l'état Hongrois pour garder la langue roumaine dans les écoles et pour l'aide financière, après l'Union, l'église reçoit de l'aide de la part de l'état Roumaine. Mais l'autorité de l'église faiblit et jusque à 1923 elle laisse presque entièrement le domaine d'enseignement dans la responsabilité de l'état. Pour Zarand, le facteur qui a contribué décisivement, à mon avis, au déclin de l'autorité de l'église et à la suppression des écoles confessionnelles orthodoxes a été la pauvreté des habitants qui ont préféré à laisser à la charge de l'état de financer les écoles.